

Eko-Anarşizm İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz: Kropotkin/Bookchin Örneği

*

H. Sevgi Zengin
Ömer Halisdemir Üniversitesi

Öz

Ekolojik düşünce, biyoloji alanındaki gelişmelere dayalı analizlerin sosyal bilimlere yansımaları bağlamında, yeni sol hareketlerle eklenerek ortaya çıkan modern bir düşünce tarzıdır. Söz konusu düşünce, doğa ile insan arasındaki ilişkiyi evrensel bütünlüğün eşit bir bileşeni olarak insan kavrayışına kaydırırken aynı insanın politik özne konumunu da tartışmaya açmıştır. Yeni solun, doğaya tahakküm eden özneye odaklı analizleri, eko-anarşizmin önünü açarak Bookchin ve Kropotkin açısından ekolojik dengeye dayalı anarşist bir toplum önerisini de inşa eder. Marksizmden koparak eko-anarşizme kayan bu figürler, kapitalizm eleştirisi yaparak çevrecilikten farklı olarak, yeni bir toplum oluşturma iddiasında olmuştur. Bu makalede ekoloji hareketini hazırlayan bilimsel ve felsefi gelişmeler değerlendirilerek eko-anarşizmin toplum projesinin yapısal özellikleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Bookchin ve Kropotkin gibi sol ekolojistler meseleyi sınıf tartışmasından otorite karşıtlığına kaydırmaları itibarıyla ekolojiyi anarşist mevziden yorumlamışlardır. İnsanın doğa üzerindeki tahakkümü, insanın insan üzerindeki tahakkümüne yol açtığına göre insan üzerindeki otoritenin kırılması bu ilişkiyi çözmekle gerçekleşir. Dolayısıyla adem-i merkezi, biyo-bölgesel üretim tarzıyla iktidarı yerel cemaatlere devretmeyi öneren bu tavır sistemi yeniden üreten çevrecilikten de ayrışır. Marksizmin toplumsal tahakküm ilişkilerini içselleştiren emeğin sömürsü kavramını terk ederek Marksizmden kopan eko-anarşistler köktenci kapitalizm eleştirisi üzerinden doğayı koruyan sanayi fikrine yaslanan çevreciliğe de uzaktır. Doğada erekselliği reddeden eko-anarşizmin önerdiği yenedünyanın anahtarı kendiliğindenliğe dayalı ekosistem olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Evrim teorisi, Eko-anarşizm, Yeni sol, Ekotopya

A Comparative Analysis for Eco-Anarchism: Kropotkin/Bookchin Example

*

H. Sevgi Zengin
Ömer Halisdemir University

Abstract

Ecological notion is a modern way of thinking arisen by joining to new left movements in the context of reflection of the analyses depending on developments in the field of biology to social sciences. The notion in question both extract the relation between nature and human to human understanding as an equal component of universal integrity and open political subject state of human up for discussion. New left's human centered analyses which dominate the nature build an anarchical society offer of Bookchin and Kropotkin depending on ecological balance by leading up the eco-anarchism. These figures shifting from Marxism to eco-anarchism purport to establish a new society, which is different from environmentalism by criticizing the Capitalism. In this study, structural features of society project of eco-anarchism have been analyzed by evaluating scientific and philosophical developments preparing the ecology movement. Left ecologists such as Bookchin and Kropotkin have interpreted the ecology in terms of anarchist as they direct this matter from class discussion towards becoming anti- authorization. As the human's domination on the nature leads to the human's domination on the human, breaking the authority on the human carries out by means of solving this relationship. Accordingly, this attitude, which suggests transferring the power to local communities through the decentralization and bio-regional mode of production differs from environmentalism reproducing the system. The eco-anarchists leaving from Marxism by means of abandoning the concept of exploitation of labor that internalizes Marxism's social domination relations are also away from environmentalism that relies on industry idea protecting nature through the critique of fundamentalist capitalism. The new world's key that is proposed by the eco-anarchism denying the teleology in the nature will be ecosystem based on spontaneity.

Keywords: Evolution theory, Eco-anarchism, New left, Ecotopia

Giriş

Bu çalışmada ekolojinin felsefi ve bilimsel arka planı ile eko-anarşizm arasındaki geçişler değerlendirilerek, Bookchin ve Kropotkin örneği bağlamında eko-anarşizmin analizi üzerinde durulacaktır. Eko-anarşizmi hazırlayan bilimsel uğraklarından evrim teorisi ile tartışma başlatılacak, kuramın sosyal bilimlere etkisi bağlamında Marx'ın toplumların ve devletin yapısal dönüşümüne yönelik evrimsel bakış açısı üzerinden Frankfurt Okulu'na geçilerek, Marksist dolayısıyla materyalist doğa okumasının ekoloji düşüncesi üzerindeki etkileri değerlendirilecektir. Anti-kapitalizme yaslanan yeni solun doğanın yağmalanmasına karşı geliştirdiği teorik çerçevenin anarşizm ile bileşkesi, Bookchin ve Kropotkin'in düşünceleri ile yeni toplum önerisine bağlanarak; yeni solun bir fraksiyonu olarak eko-anarşizm analiz edilecektir.

1. Ekoloji Düşüncesinin Doğuşu: Evrim Teorisi

Evrimsel teori 19.yy'da gelişme gösteren ve her ne kadar biyoloji alanında ortaya çıksa da hakim paradigmayı sarsması noktasında sosyal bilimlere de etkileyen önemli bir kırılma noktasını temsil eder. Teorinin en önemli figürü C. Darwin olmakla birlikte onu etkileyen ve ondan etkilenen farklı evrim teorisyenlerinden söz etmek mümkündür. Bu bağlamda tarihsel olarak Darwin'i etkileyen ilk isimlerden biri olarak Malthus ortaya çıkar. Malthus, 1798'de *Essay on the Population as it Affects the Future Improvement of Society* (Toplumun Gelecekteki Gelişimine Etkileri Açısından Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme) adlı yapıtını yayımlar. Malthus'a göre nüfus ilkesi, insanların büyük çoğunluğunun yetkinleşebileceği düşüncesini kesin bir biçimde çürütmekte olup nüfusun gücü, yeryüzünün insanın geçimini sağlama gücüne kıyasla sınırsız ölçüde büyüktür. Malthus yoksulluk yasalarına karşı çıkararak İngiltere Yoksulluk Yasası'nın insanları besleyecek gıda ürünlerini arttırmaksızın nüfusu arttırmak eğilimi gösterdiğinden yoksulların durumunu daha da kötüleştirdiği tezini öne sürer. Malthus için yoksulların yardım istemeye hiçbir 'doğal hakları' olamaz. Yoksulluk meselesine bakış, Malthus'u ekonomi alanına eklemelerken, Malthus'un nüfusa ilişkin görüşleri Darwinizmin gelişmesinde etkili olmuştur (Marx, Engels, 1976).

Malthus'un kuramına göre nüfus artışının nedeni cinsel eğilimlerdir ve nüfus artışına oranla beslenme olanaklarının sınırlı oluşu önemsenmelidir. Bu kuramda nüfus artış eğilimini sınırlayan açlık, sefalet, hastalık, savaş, aşırı/kötü alışkanlıklar olumlu engeller olarak nitelenirken; ölüm korkusu,

sefalet kaygısı gibi eğilimler 'doğal engeller' olarak değerlendirilmiştir. Malthus ayrıca 'ahlaksal sakinme' yoluyla uygar insanın nefesine egemen olmasıyla nüfus artışının önüne geçmeyi önerir. Bu durumda geçim sıkıntısı çekenler ya geç evlenmeli ya da hiç evlenmemelidir. Besin maddelerinin nüfusa oranla çok düşük ölçekte artmasından dolayı, açlık tehlikesi çok önemlidir (Tolan, 1993, s.214-215). Malthus, canlıların besin kaynaklarından çok daha hızlı çoğaldığını, bu yüzden kıtlık ve hastalıkların nüfus dengesini sağladığını ileri sürerek Darwin'in doğal seçim fikrini geliştirmesinde etkili olmakla birlikte, İngiltere'de çok daha acımasız bir Yoksullar Yasası'nın çıkmasına neden olur. Yasa, yoksul eşlerin birbirinden ayrıldığı, hapishaneyi andıran 'çalışma evlerine' gitmedikçe devletten aldıkları yardımın kesilmesini öngörmektedir. Malthus'a göre, yoksulları doyurmak daha çok çocuk sahibi olmalarına neden olacağı için uzun vadede yoksulluğu arttıracaktır (Gamlin, 2000, s.34).

Malthus'la başlatılabilecek evrim teorisi esasında hayatın tanrısal mimarisi algısından bir kopuş, rastlantı ve doğal seçilimin öne çıkarıldığı bir aşamadır. Darwin Türlerin Kökeni adlı eserinde iki temel tavır alış sergiler: Birincisi evrim olgusuna- yani değişim yoluyla oluşan soy- olgusuna kanıt göstermiştir. Hristiyan Ortodoks inancına ters düşerek mevcut bitki ve organizma türlerini, 'özel yaratıklar' ya da ilahi tasarımın ürünleri gibi görmeyip önceki türlerin torunları olarak nitelemiştir. Darwin'in doğal ayıklanma kuramı evrimi 'gelişim' açısından değil 'ayıklanma' açısından ele alır ve bu bakımdan tarihsel materyalizmden ayrılır. Tarihsel materyalizm gelişimci bir kuramdır ve buna göre toplum antagonizmalarla değişir. Darwin ise evrimin bireyler geliştiği için değil, değiştikleri için gerçekleştiğinden söz eder (Darwin, 1968; Callinicos, 2004, s.161).

Darwin doğa ile bir çok doğal yasanın toplu etkisini ve sonucunu yasalarla bilip anladığımız olguları kastetmiştir. Doğal seçim tamamıyla canlılarla dolu bir sahada yaşama savaşında başka biçimlere karşı üstünlüğü olan seçilmiş biçimler üzerinde zorunlu olan etkisini göstereceğinden, herhangi bir türün gelişmiş biçimlerinde her döl döneminde kendinden önce gelenleri ilk atasının yerini kapmaya ve onları yok etmeye doğru sürekli itecektir. En zorlu yarış ise birbirine en yakın biçimler arasında gerçekleşir. Bu yüzden ilk ata tür kadar daha önce ve sonraki aşamalar arasındaki orta biçimlerin hepsi tükenme eğilimi taşır. Büyük cinslerde türler birbiriyle yakın ama eşit olmayan ölçüde akrabadır ve öbür türlerin çevresinde küçük topluluklar meydana getirirler. Başka türlerle yakın akraba olan türlerin sınırlı yayılma alanları olduğu görülmektedir. Bütün bu bakımlardan büyük

cinslerin türleriyle çeşitler arasında büyük benzerlik vardır (Darwin,1986, s.54-55; Darwin, 1968).

Darwin evrim kuramını kurarken kendini önceleyen Buffon, Erasmus Darwin, Lamarck'tan faydalanmıştır. Darwin'in rastlantı vurgusuna karşın Lamarck'ın teorisi ihtiyaçlar üzerine kuruludur. Rastlantı, aynı zamanda Lamarck ile Darwin'in ayırım noktasıdır. Örneğin Lamarck zürafaların yüksek ağaçlara uzanarak beslenmek zorunda kalmalarının boyunlarının uzamasına neden olduğunu öne sürer. İhtiyaç bir takım vasıfların gelişmesine neden olurken ihtiyaç duyulmayan organların kullanılmaması da tersi duruma neden oluyor olmalıdır (Akbulut, 1984). Darwin'in kuramı Lamarck gibi 'değişme' kavramı esaslıdır ve doğal ayıklanmayı mümkün kılan da bu değişimdir. Değişim gerçekleşmeli ve kalıtım yoluyla ardıllara geçmeli ki doğal ayıklanmadan söz edilebilsin. Doğal ayıklanma, uyum üstünlükleri birbirinden farklı canlıların farklı üreme potansiyeli göstermeleridir. Uyum üstünlüğü, çevreye uyum sağlayan bireylerin yaşam şansı edinmeleri ve yaşama gücü edinemeyenlere göre yüksek üreme gücünü korumaları olabildiği gibi yaşama şansı aynı kalmakla birlikte daha fazla yavru üretme ve yaşatma gücü edinme şeklinde de olabilir. Sonuçta uyum üstünlüğü olanlar gelecek kuşakların gen havuzuna daha fazla dahil olacaktır. Çevreye uyma yeteneği ise her zaman iyi ya da güçlü olmakla örtüşmemektedir. Evrim kuramının toplumsal siyasal alan açısından etkisi ise kurulu düzenin Tanrı istenci doğrultusunda olmadığı, dolayısıyla değişebilirliği olduğu fikri aracılığıyla gerçekleşir. Ne toplumun üstünde bulunma iddiasındaki sınıfların ayrıcalığı doğal bir üstünlüğün sonucu ne de toplumsal düzenin alt sınıflara mensupları için yaşanan durum kaçınılmaz bir yazgıdır. Kurulu düzeni sarsıcı vasfı nedeniyle evrim kuramı egemen çevrelerce ve dinsel otoritelerce sorgulanmıştır (Bulutay, 1986).

Darwin, esas olarak doğal seçilimin işleyişine odaklı kuram oluşturur. Organizmalar hayatta kalabilecek olandan fazla miktarda yavru ürettiğinden bu durumda ortalama olarak çevre koşullarına daha fazla uyum sağlayanlar hayatta kalıp üreyebilir. Böylelikle yararlı değişiklikler doğal seçim yoluyla topluluklarda birikir. Darwin'in kuramı bir açıdan Lamarckçılıktan ayrılmaktadır. Hayvanların gereksinimlerine yaratıcı karşılık verdikleri ve kazandıkları vasıfları yavrularına aktardıkları iddiasında bulunan Lamarckçılık ihtiyacı öne çıkarırken Darwin ise değişikliklerin uygunluğa doğru önceden yönlendirmediğini, evrimin şans ve gerekliliğin bir bileşimi olduğunu öne sürmüştür. Değişiklik düzeyinde şans ya da rastlantı, seçilimin işleyişinde gereklilik ön plandadır. Bu dinlerin ve idealizmin ereklilik anlayışından kopuş olduğundan paradigma değişimini düşündürür. Dünya ahlak ve

düzen sergiliyorsa bu bireylerin kendi çıkarlarını gözetmelerinin rastlantısal sonucudur. Bu bakış aynı zamanda Adam Smith'in ekonomi görüşünün doğaya uyarlanmasıdır. Ereklili olmayışın referans noktası 'değişim'in 'ilerleme' olarak okunmamasından ileri gelir. Evrim amaçsızdır, ereğe ulaşmak için belli bir yönde ilerlemez ve maddeseldir. 19.yy'ın önde gelen maddecileri Marx ve Engels Darwin'i anlamakta köktenci içeriğinden yararlanmışlardır.

Darwin'in evrim sürecini mükemmelleşme süreci olarak tanımlamaması önemlidir. Darwin, hiçbir zaman üstün ve alçak sözcüklerini kullanmayarak sürece nesnel yaklaşır. Ancak Almanya'da Darwin'in etkisi altındaki Ernst Haeckel ve Wilhelm Bölsche gibi bilim adamları indirgemeci bir bilimsel materyalizmden hareket etmiştir. Bu popüler Darwincilik Batı kültürüne yerleşmiş ırkçı varsayımlara meydan okuyamamıştır. Dağınık saçlı hiçbir ulusun önemli bir tarihi olmamıştır der Haeckel. Böyle olmakla birlikte biyolojiyle toplum kuramının gerçekten kötü karışımına yönelik önemli bir adım 20.yy'da A.Weismann'ın kalıtımın ölümsüz bir "tohum hücresi plazması"nın anne babadan çocuğa aktarılmasına bağlı olduğuna ilişkin kuramının kabul görmesiyle gerçekleşir. Gen kuramı 1900'lü yıllarda öjenist hareketi güçlendirmiştir. Öjeni biyolojik belirlenimciliğin bir biçimidir: "yani 1-Toplumsal yapılara biyolojik yapıların neden olduğu ve bu yüzden bunlarla açıklanması gerektiğini 2-Kalıtım yoluyla aktarılan bir dizi sabit özellik olarak anlaşılan 'ırk'ın toplumsal yapıların dayandığı en önemli biyolojik yapı olduğunu savunur. Bunun anlamı, toplumu iyileştirmenin yolunun ırksal olarak "üstün" olanların birbiriyle çiftleştirilmesinin desteklenmesi ve "aşağı" türlerin de üremekten alıkonulmasıdır" (Callinicos, 2004, s.168).

Evrim kuramının Almanya'da yerleşmesini sağlayan ve bir çok sözcük ortaya atan Ernst Haeckel'in günümüzde yaşayan kavramları 'bireyoluş'(ontogeny), 'soyoluş' (phylogeny) ve 'ekoloji' (ecology)dir. Haeckel evrimsel süreçte dik duruşun önemine vurgu yaparak Pitheconthropus alalus, yani dik duruşlu konuşamayan küçük beyinli maymun adam kavramını ortaya atar. Engels da Haeckel'la aynı temel üzerinden evrime bakar. Buna göre evrimin üç ana özelliği sıvrılır: konuşma, büyük beyin ve dik duruş. Bu görüşte beynin önceliği çokça vurgulanır ancak Engels'in büyük ölçüde Haeckel'dan etkilendiği söylenebilir. Darwin'in tanınmasında çok önemli olan Haeckel evrim kuramına toplumsal bir okuma uyarlamıştır.

Haeckel, evrim teorisyenlerinden olmakla birlikte bir ekolojisttir. Ekolojinin hareket ettiği yeni paradigmanın Capra da da gördüğümüz holizm (bütüncülük) ayağı Haeckel'da belirgindir. Haeckel'in politik alternatif olarak ekolojinin doğuşunda bilim alanındaki etkisi kadar etkisi olmuştur. Söz

konusu etki ekoloji ile sınırlı kalmayıp felsefi antropolojiye de sirayet eder. Haeckel politik alternatif olarak ekolojiyi etkilese de Protestan orijinli bir nasyonalisttir ve dünya algısının belirleyici kavramı 'bütün'dür. Ancak bu 'bütün'ün anlaşılmasına ilişkin paradigmada bir takım değişiklikler önerilmektedir. Her şeyden önce insan algısında toplum ve bunların birbiriyle olan ilişkisinde reform gereklidir. Bu reform bilimsel/teorik alanda gerçekleştirmelidir ve daha sonra açılacak olmak üzere insan merkezli oluştan kopuşa işaret eder: Holistik dünya ve merkezsiz konumlanış. Bu tavır alış ekolojiyi teolojik açıdan Uzak Doğu anlayışına, kozmik din algısına da yakınlaştırmaktadır. Haeckel bir bakıma biyolojik evrimden¹ sosyal Darwinizme geçiş figürüdür. Sosyal Darwinizm kendiliğinden farklılaşmayı olumlama-sından dolayı sınıf çatışmalarını da reddeder ve Haeckel da muhafazakârdır. Dolayısıyla Haeckel devletin organik tasavvurunu öne süren sosyal Darwinist Spencer'a yakındır. Ayrıca Hitler'in ve Nazi ideolojisinin etkilendiği bir şahıstır (Bramwell, 1989). Darwin türler arasında eşitsizlik tasarlamayarak sosyal Darwinizmden farklı da olsa; yani Darwin evrim kuramında 'değişim'de ısrarlı olup 'ilerleme'yi kullanmasa dahi evrimin 'ilerleme' ile ilişkilendirilmesiyle sosyal Darwinizm doğmuştur. Bu kuram insan gruplarını kültürlerini sözde evrimsel gelişmişlik düzeyleri uyarınca sıralamaya girişir. Doğal olarak en üst noktaya beyaz Avrupalılar yerleştirilirken sömürgelerinde yaşayanlar da en alta yerleştirilerek sınıflandırılır.²

¹ Haeckel'in 'gastrula kuramı', bütün organizmaları bir ve aynı ana varlıklar türünden çıktığı görüşüne yani monolifetik evrime dahil edilmez. Haeckel'in kuramında esas olarak her ayrı tür ve aynı cinsin bir 'yaratım merkezi' olduğuna dayanılır ve böylece türlerle ilgili olarak toprağın muhtemelen bir önceki durumda içinde bulunduğu durum göz önüne alınarak belli bir doğum yeri kabul edildiğinde ve doğum yerinden hareketle bir yer değiştirmenin imkanları tartışıldığında türlerin bazen tuhaf bir şekilde sınırlı olan yayılım alanlarının genelde çok daha iyi açıklanabildiğini işaret edilmek suretiyle bu kuram ampirik olarak savunulmaktadır (Lange, 1998, s.234-235).

² Haeckel "biyogenetik yasa" savı ile de 'bireyoluş soyoluşu yineler' sözünü ortaya atmıştır. Haeckel 'yinelemeli oluş' tezinden hareket eder; yinelemeli oluşçulara göre insan dölütündeki embriyonik solungaç yarıkları kendisinden türediğimiz erişkin balığı temsil eder. Irkçı okumada beyaz çocuklar 'aşağı' ırkların erişkinlerinin sahip olduğu zihinsel aşamalardan geçer ve bunların ötesinde gelişir. Yinelemeli oluş, ırkçılığın önde gelen savlarından birini oluşturmuştur. Haeckel ve arkadaşları da Kuzey Avrupalı beyazların ırksal üstünlüğünü göstermek için yinelemeli oluş kuramını kullanmıştır. İnsan anatomisi ve davranışına ilişkin bulgular taranarak her şey bunu temellendirmek için kullanılmıştır. Spencer da ilkelerin zihinsel özelliklerini, uygarların çocuklarında görülen özellikler olarak değerlendirir (Gould, 2000).

Evrım kuramının sosyal bilimler üzerinden okumasının bir biçimini de Marx'ta görmek mümkündür. Marx'ın kuramı da evrimsel toplum kuramlarının tipik bir örneğidir. Bu kuram:

“1-Toplum türleri arasında (onlarda mevcut olan üretim güçleri ve ilişkilerine dayanarak) ayırım yapan

2-Bir toplum türünün ötekine dönüşmesine neden olan mekanizmaları (bu güçler ve ilişkiler arasındaki ve sınıf mücadelesindeki çelişkileri) belirten

3-Bu değişikliklerin toplu olarak belirli bir mülkiyetin artışını (üretici güçlerin gelişimini) yansıttığını iddia eden bir tarih kuramıdır” (Callinicos, 2004, s.157).

Marx'ın diyalektiğinde evrendeki her olgu ve oluşum, etkilendiği ilişkiler bütünü çerçevesinde ve bu bütünün kendisine yaptığı etkilerle kavranıp çözümlenebilir. Evrenin öğeleri olan doğa ile toplum arasında da diyalektik ilişkiler vardır. Ancak doğaya uygulanan maddeci diyalektik toplumlar için geçerli olamaz. Marx'ın tarihsel maddeciliği doğanın ögesi olan insanın aynı zamanda duyusal bir madde olarak görüldüğü gerçeğini içerir. İnsanların oluşturdukları toplumun evrimi ve bu evrimi belirleyen yasalar, maddenin evrimini belirleyen yasalardan farklılık arz eder. Tarihsel maddecilikte doğadaki çelişmeler bir hareket/değişme yaratıyorsa toplumdaki antagonizmalar ve sınıf çatışmaları o toplumun evrimini oluşturmaktadır. Önce nicel karakter taşıyan değişim aşama aşama nitelleşerek toplumsal senteze ulaşır. Evrim içinde ani nitel değişim (devrim) yaşanması da mümkündür. Sınıf çatışmaları ve antagonizmalar toplumların evrimi için zorunludur (Tolan, 1993, s.18-20).

Darwin'in evrimci materyalizmi, Marx'ın erekbilimsel karşı duruşunda ve insan-merkezçiliğine karşı çıkışında etkilidir. Darwin'in evrim kuramı erekbilimciliğe, özcülüğe dolayısıyla idealist felsefeye darbe vurmuştur. Bu darbe Marksizmin tarihsel materyalist görüşüne “doğal-tarihsel” bir ‘temel’ sağlamıştır. Ayrıca evrimci organik doğada uyum ve çatışmanın birarada oluşu, Marx ve Engels'in diyalektiğine de uyum sağlar. Marx'a göre insan “doğayı üretir” ve doğa insanın inorganik bedenidir. Ekolojik değersizleşme ise “büyük kentlerde görülen evrensel kirlilik”te görünürdür. Marx “evrensel kirliliğin” varolduğu alanın da işçi sınıfının yaşama alanı olduğunu öne sürer. Sınıfsallık ile doğanın kirletilmesi böylelikle kesişir ve Marx'ın katkısı toprağın yoksullaşması üzerinden gerçekleşir.

Marx'ın söz konusu tarihsel materyalist çözümleme tarzı, materyalist doğa kavrayışından da kaynaklanmıştır ve olgun Marx'ın ekolojik bakış açısının doğa ile toplumun metabolik etkileşimi kuramının oluşumunda

etkili olmuştur. Marx metabolizma kavramını doğayla toplum arasındaki insan emeği aracılığıyla kurulan metabolik etkileşim anlamında hem de kapitalizm tarafından üretilen karmaşık, dinamik ve bağımsız ihtiyaçlar kümesine işaret edecek biçimde kullanmıştır. Dolayısıyla metabolizmanın geniş bir toplumsal anlamı vardır (Foster, 2001).

Evrim kuramının ekolojik düşünceye doğrudan bir takım katkıları da söz konusudur. İlk olarak ekoloji düşüncesiyle ilişkili olarak insanın doğa karşısındaki merkezi konumlanışının terki söz konusudur. İnsanın doğa karşısında önemsiz oluşu ile doğa yasalarının bile kesin olabilmesinin olanaksız oluşu farkedilmiştir. Dünya olsun evren olsun insan ya da herhangi bir canlı 'için' yaratılmamıştır. Ayrıca insan, dünya ve özellikle evren koşulları karşısında çok yetersiz ve güçsüz bir yaratıktır. Doğanın insana uyması değil, insanın tüm canlılar gibi doğayla uyumlaşması esas olmalıdır. Paradigma değişimi burada karşımıza çıkar. Newton yasaları gibi doğal olayları iki değişkene indirgeyen yasalar, doğanın niteliğini değil, insan eğiliminin (açıklamalarında en az değişkeni gözönüne alabilme şeklindeki yetersizliklerinin), sonucudur³.

Özetle ekolojinin üzerinde yükseldiği paradigma değişimi şu tür bir süreçte gerçekleşir: İlk olarak Darwin ve diğerlerinin evrim çalışmaları insanı da evrende herhangi bir canlı konumuna çekmiştir. Dolayısıyla Aydınlan-

³ Fizik alanında Newtoncu eski paradigmanın kırılışı ise Einstein ve kuantum fiziği ile gerçekleşir. Klasik mekaniğin teorileri Newton'u baz alırken klasik mekanikten daha üstün kuantum mekaniği Plack, Einstein, Heisenberg, Schrödinger ve diğer fizikçiler tarafından geliştirilmiştir. Kuantum mekaniği evrene ilişkin rastlantıyı/olasılık genliklerini ortaya koyarken klasik mekanikte temel kavramlar konum ve hızlardır (Ruelle, 1999, s.90-91) Yeni paradigmanın önemli etkisi fizik üzerinedir. Bu bağlamda uzay, zaman, madde kavramlarını değiştiren Einstein çalışmaları oldukça önemlidir. Einstein'ın görecelik teorisinde sözü edilebilecek iki öge şöyledir:

1-İçinde evrendeki bütün olayların kendi yerlerini aldığı, her şeyi kucaklayan tek bir zaman yoktur.

2-Fiziksel olguların tarafımızdan gözlenmesi sürecinde geleneksel ya da öznel ögeler, her ne kadar önceden sanıldığından daha fazla da olsa Tensor hesabı denilen matematiksel yöntemle yok edilebilirler.

Teoriye göre belli bir madde parçacığıyla birlikte hareket eden bir gözlemcinin bakış açısından, bu parçacığa etki yapan olayların belirli bir zaman sıralaması olduğu halde farklı yerlerdeki madde parçacıklarına etki yapan olaylar her zaman belirli bir sıraya sahip değildirler. Farklı yerlerde gerçekleşen olaylar için belli sınırlar içinde, belirli bir zaman sınırlaması olmaması söz konusudur. Uzay ve zaman denilen iki ayrı kavram yerine "uzay-zaman" kavramı bu nedenle ortaya atılmıştır. Gerçekte evrensel olarak düşünülen zaman, 'yerel zaman'dır; evrensellik iddiası dünyanın hareketine bağımlı bir zaman için uygunsuzdur. Aynı şey uzaydaki uzaklık kavramı için de geçerlidir (Russell, 1997, s.55-85).

manın insan için doğa mantığında kırılma yaşanmış ve artık evrende tüm canlıların uyumu fikri sivrilmıştır. Kozmik din, parçaların uyumu ve organik bir evren tasavvuru bu mantığı güçlendirir. Evren bir ilişkiler ağıdır ve her parça, parçayı odak alan mekanikten dolayı değil, diğeri ile ilişkisine görece anlamlı ve anlaşılması mümkündür. Dolayısıyla Einstein'ın izafiyet teorisi⁴, bu görüşle de uyum sağlar. Fiziksel hesaplar da konumlanışa bağlı dolayısıyla ilişkiyi yani görecedir. İlişki ağına değer veren ekolojik tavır alış yeni bilimsel paradigma ile uyum halindedir.

2. Ekoloji Hareketini ve Eko-anarşizmi Hazırlayan/Önceleyen Düşünsel Dönüşümler

Ekoloji hareketini hazırlayan/önceleyen düşünsel dönüşümler ile eko-anarşizm üzerindeki Eleştirel Teori'nin doğrudan etkilerini yakalayabilmek için Frankfurt Okulu ile genel olarak Ortodoks sol eğilimde yaşanan kırılmalara/dönüşümlere bakmak aydınlatıcı olabilecektir. W.Reich, Fromm, Marcuse ve Frankfurt Okulu Yeni Sol'un eleştirel düşünce akımını temsil eder. Eleştirel Marksizmin öncelikli konumlanışı Marksizmi "gündelik hayatın eleştirisi olarak" yeniden kurmaktır. Bunun aracı ise psikanalizdir. Marcuse'nin belirttiği gibi kapitalizmin durumu sadece ekonomik veya politik bir kriz sorunu değil, 'insan özünün yıkımı' sorunudur. Dolayısıyla kültür devrimcileri kurtuluşu sadece ekonomik sömürüden kurtuluş olarak tanımlayan anlayışın, insan varoluşunun dolayısıyla insan ihtiyaçlarının çok boyutlu karmaşıklığını ihmal ettiğini farkederler. Gerçek bir devrim ise ancak kitlelerin sömürü ve baskının yanında psikolojik düzeyde de karmaşık baskı biçimlerinden kurtulmasıyla olanaklıdır. Bu yüzden Marksizmin öz-

⁴ Einstein bilim ile farklı bir din kavrayışını uyumlaştırır bir bakıma. Einstein'ın din sınıflaması üç ayaklıdır. İlk sırada ilkel insanda dinsel düşünceleri yaratan korkunun neden olduğu korku dini vardır. İnsanoğlu doğaüstü varlıkların hışmına uğramamak için bir takım şeyler yapmaya kalkmışlardır. Daha sonra yönetilme, sevilme ve korunma özlemi koruyan kollayan karar veren ödül ve ceza veren bir kader tanrı kavramının oluşmasına yol açmıştır. Koruyan dolayısıyla toplumsal/ahlaksal Tanrı kavramı burada devreye girer. Son olarak 'kozmetik din'den bahsetmek mümkündür. İnsanoğlu, doğada ve düşünce dünyasında sivrilen, akli hayran bırakan düzenin yüceliğinin ayırımına varır. Kozmik din Tanrı tanımayan bir dindir ve de Einstein için bilimsel araştırmada en güçlü ve en soylu itici güç olabilir. Bilimsel araştırmayı sayısız başarısızlıklara rağmen sürdürmeyi sağlayan bu güçlü inançtır. Bu inancın kaynağında değinildiği gibi doğa yasalarına düzenine duyulan hayranlık yatar. Bu hayranlık bilimin gelişimini olumlu etkilerken insanın kendine ve doğasına karşı duyduğu güvensizliği de bertaraf eder niteliktedir (Einstein, 1965).

gün tasarımı modern bir devrimci politikanın gerekli koşuludur ancak yeterli değildir. Dikkate alınan gündelik hayatın krizinin taşıdığı devrimci potansiyeldir. Bunu anlamak için uygun araç Freud ile Marx, sosyalizm ile psikanaliz arasındaki sentez görülür. Bu sayede anti-otoriter öğrenci hareketlerinin gençlik kültürünün az gelişmiş ülkelerin sömürgeleştirilmesinden doğan kitlelerin isyanı, kadın ve cinsel kurtuluş hareketi, ekoloji hareketi kapitalist sömürü ve baskının bütünselliğine yönelik tepki olarak okunabilir.

Marcuse'nin ilk basımı 1964'te yapılan Tek Boyutlu İnsan adlı kitabı ABD'de öğrenci hareketinin yükselişiyle çakıştığı gibi Yeni Sol perspektifin ve öğrenci hareketinin de manifestosu haline gelir. Üç ana bölümden oluşan Tek Boyutlu İnsan'da Marcuse, 'tek boyutlu toplumu' yani 'ileri sanayi toplumu'nu betimledikten sonra 'tek boyutlu düşünce'yi irdeler ve son olarak da alternatifleri değerlendirir. Marcuse'nin işçi sınıfını tarihsel dönüşümün aracı olarak görmemesinin nedeni işçi sınıfının ileri sanayi toplumunun 'maddi olumsuzlanması' olmaktan çıkıp bu düzenin ayrılmaz parçası haline gelmiştir (Giddens, 2001, s. 225-241). Marcuse'ye göre sanayi toplumuna hizmet eden bilim doğayı ereklerden kurtarıp maddeyi nicelleştirebilir olanın dışındaki niteliklerinden ayırırken toplum insanları kişisel bağımlılığın 'doğal' hiyerarşisinden kurtarmıştır. Ancak doğa üzerinde her zamankinden daha etkili bir egemenliğe götürmüş olan bilimsel yöntem böylece doğaya egemenlik yoluyla insanın insana her zamankinden daha etkili egemenliğine götüren araçları ve kavramları sağlamaya başlamıştır. Teknik akıl pratik aklın hizmetine girmiştir. Bu sayede egemenlik yalnızca teknoloji yoluyla olmasa da kendisini teknoloji olarak sürdürür ve genişletir; teknoloji tüm kültür alanlarını da soğurup politik erkin meşrulaşmasına yarar hale gelmiştir. Bu yönüyle teknoloji egemenliğin haklılığını ortadan kaldırmayıp korur ve totaliter toplumsal dokuyu sıkılaştırır. Teknolojinin özgürleştirici gücü bir özgürlük propagandasına dönüşür; ancak insanı araçsallaştırır (Marcuse, 1997, s.117, 124, 125). Yine Marcuse'de dile gelen doğayla ilişkinin özgürleşme gibi görünüp aksine doğa üzerindeki egemenliğin insan üzerindeki egemenliği getirmesi Horkheimer için de önemlidir. Her özne sadece dışsal doğanın köleleştirilmesine katılmakla kalmayıp kendi içindeki doğayı da boyunduruk altına almaktadır. İnsanın doğayı boyunduruk altına alma çabalarının tarihi insanın insanı boyunduruk altına almasının da tarihidir. Bugün doğa her zamankinden daha fazla insanın aleti olarak algılanmaktadır. Doğa, akıl tarafından konulmuş bir amaç ve dolayısıyla sınırsız mutlak sömürünün nesnesi haline gelmiştir. İnsanın ölçsüz emperyalizmi sınır tanımamaktadır; insanın kendi doğası ile mücadelesi, bastırılmış

doğal dürtülerle içiçedir ve bu türlü dürtüler Nazi döneminde olduğu gibi totaliter/faşist rasyonalitelerin emrine girebilir (Horkheimer, 1998, s. 55-57,70,120).

Horkheimer ve Marcuse insan/doğa ilişkisinde Frankfurt Okulu'nun çizgisini belirgin olarak yansıtır. Marcuse'de doğanın radikal dönüşümü, toplumun radikal dönüşümünün bütünsel bir parçası olarak yorumlanır. Doğanın ihlali insanın ihlalinin yerleşik olduğu sömürü toplumlarında sivrilirken bu duruma karşı müttefik bir 'doğa' profili yakalanır. Doğanın özgürleştirici güçlerinin ve bunların özgür bir toplumun yapılanmasındaki hayati rolünün farkedilmesi, toplumsal değişimin yeni bir gücü haline gelir. Doğa tarihin hem parçası hem nesnesi olduğundan 'doğanın özgürleşmesi' teknoloji öncesine dönüş anlamına gelmez; insanı ve doğayı, sömürünün hizmetindeki bilim ve teknolojinin yıkıcı kötü kullanımından kurtarmak için teknolojik uygarlığın başarılarının kullanımını geliştirmek anlamına gelir. Doğanın kontrol altında tutuluşu, insanın kontrol edilmesini sağlayan yeni boyuta dönüşmüş, doğa toplumun ve iktidarın silahu haline gelmiş; ticarileşmiş doğa, kirlenmiş doğa, militarize doğa sadece ekolojik anlamda değil varoluşsal anlamda insanın yaşamını daraltmıştır. Yabancılaşmanın ötesine geçen bu durum, insanı kendini doğa içinde bulmaktan alıkoymuş, bu doğa aynı zamanda insanın doğayı kendi gerçekliği olan bir özne olarak algılamasını engellemiştir. Doğanın tahribatına yönelik mücadele siyasi bir mücadeledir; ancak nötralize edilerek 'düzen'in güzelleştirilmesine hizmet etmesi riski de vardır. Marcuse'nin öne sürdüğü doğa aynı zamanda evrim teorisinden kaynaklanan nedenlerle teleolojisiz, 'plansız' ve 'amaçsız' bir doğadır (Marcuse, 1998, s.56-69).

Marcuse ekoloji hareketinin önünü açarken, Marksist kuramın revizyondan değil restorasyondan geçmesini şart görür. Marksizm kendi fetişizminden ve törenselleştirilmesinden diyalektik gelişimini engelleyen taşlaşmış belagatinden kurtarılmalıdır. Yanlış bilinç kavramı eski ve yeni solda yer etmiş görünür. Yeni sol'un farkı ise entelektüel içeriği üzerinden kurulur ve yeni sol bu karakteriyle seçkinci görünüm arzeder; işçilerden çok aydınların dolayısıyla ekoloji hareketinin aktörü orta sınıfın meselesidir. Yeni solun kullandığı karşı-imgeler ve karşı-değerlerden de bu durum okunabilir: Rekabetçi olmayan bir davranış biçiminin ortaya konması, kaba kuvvetin reddi, işteki kapitalist verimliliğin gözden düşürülüşü, ekolojik protesto, sömürgeci savaşlardaki sahte kahramanların aşağılanması, Kadın Kurtuluş Hareketi gibi. Yeni sola göre kapitalist sisteme yönelik tehdit, işçi sınıfından değil üniversite ve gettolardan geliyorken düzen tehdidin ciddiliğini de daha fazla algılamaktadır.

Frankfurt Okulu'nun geç halkası Habermas da Marcuse gibi öğrenci hareketini işçi hareketine göre öne çıkarırken⁵ devrime karşı sivil itaatsizliğe öncelik tanır. Sivil itaatsizliğin karakteristiği şiddet ve kaba güç kullanılmamasıdır ve karşıt dahi olsa diğerlerinin yaşam ve kişiliği karşısında saygıdan ileri gelir. Sivil itaatsizlik için yasal yolların tüketilmesi de önemlidir. Bu tür eylemlerin aktörleri kadın, işçi, genç, yaşlı, kısacası herkes olabilir. 'Greenpeace', 'Yurttaşlar İnisiyatifi', 'Militarizme Karşı Direnme Grubu', gibi farklı eylem toplulukları da sivil itaatsizlik kapsamındadır (Ökçesiz, 1995, s.7-22). Habermas'ın dikkate aldığı sivil itaatsizlik eylemlerinin ortak paydası kendiliğinden, heterojen oluşları; dağınık, yaygın, merkezlessiz çalışan taban inisiyatifini temsil etmeleridir. Bu bağlamda barış, çevre koruma, kadın hareketleri parti gibi yasaklanabilir nitelikte değildir. Söz konusu yeni protesto biçimleri yeni toplumsal hareketlerin çatısındadır. Habermas'a göre sivil itaatsizlik tek bir şeye hayır demiyor; örneğin heterojen grupların atom füzelerine 'hayır'ı bir çok 'hayır'ı içeriyor: Atom silahlarına karşı Ha-

⁵ Politikanın salt bir üstyapı olayı olmayışı ise ekonomik sistemin iktidar sistemi ile olan ilişkisinin değiştiğine işaret etmektedir. İktidarın meşrulaştırılma biçimi de yön değiştirmişti; artık politik olmayan bir düzenden, üretim ilişkilerinden kalkarak meşruluk üretilemez. Devlet etkinliği de yanlış işleyişlerin ortadan kaldırılması ve sistemi tehlikeye sokan rizikoların önlenmesi yani pratik hedeflerin gerçekleştirilmesine değil, teknik sorunların çözümüne yöneliktir. Devlet etkinliğinin teknikleşmesi ve yeni devlet müdahaleciliği politikası halk kitlesinin politikasızlaştırılmasını da doğurur; politik kamuoyu işlevsizleşir. Bu süreçte teknik ve bilimin ideolojinin yerine geçmesi güçlenir. Habermas söz ettiği dönüşümler çerçevesinde artık Marksist teorinin iki anahtar kategorisi olan sınıf mücadelesi ve ideolojinin uygulanamaz olduğunu iddia eder. Geç kapitalist toplumlarda düşkün gruplarla ayrıcalıklılar artık sosyo-ekonomik sınıflar olarak karşı karşıya gelmemektedir. Peki öne çıkan çatışma alanları neler olabilir? Habermas bu soruya Marcuse'ye yakın bir yanıt verir: Protesto potansiyeli üniversite ve öğrenci hareketindedir. Bunu mümkün kılan zeminin üç ayağından söz eder Habermas: Birincisi üniversiteli ve öğrencilerin protesto nedeni toplumsal konumlanışından kaynaklanan ve toplumsal tazminatlarla sisteme uyumlu olacak ilgileri temsil etmez. İkinci olarak iktidar sisteminin meşruluk sunumları bu grupları akla yatkın bir ikna edicilikte görünmemektedir. Son olarak bu gruptaki çatışma istenilen disipline uyma ve yükümlülüklerin ölçüsü yüzünden olmayıp aksine yoksunlukların türünden kaynaklanabilir. Hedef pay almak değil tazmin kategorisinin kendisidir. Dolayısıyla Habermas, geç kapitalizmin kırılğan ancak politikasızlaştırma ile örtülmüş meşruluk temelini yıkıma uğratacak güç olarak öğrenci protestosunu görür. Politikasızlaştırmanın biçimi ise sözü edildiği üzere politikanın 'bilimselleştirilmesi' ile mümkün hale gelir. Aslında gözükten her ne kadar politikanın bilimselleştirilmesiyse de gerçekleşen bilimin politikleşmesidir; büyük bilimsel araştırma merkezleri politik sipariş vericileri dikkate alarak 'araştırma' yapmaktadır (Habermas, 2004) Bilimin konumlanışına ilişkin öne sürdükleri Habermas'ı Horkheimer ile Adorno'ya büyük ölçüde yaklaştırmaktadır.

yır, nükleer enerji santrallerine, büyük teknolojiye, kimyasal çevre kirlenmesine, tıpta aşırı derecede alet kullanımına, şehir düzenlemelerine, orman ölümlerine, kadın eşitsizliğine, haksızlığa maruz kalmalarına, yabancılara karşı duyulan öfke ve kine, sığınmacılar hakkındaki politikalara karşı Hayır'la birlikte bulunmaktadır. Dolayısıyla tek bir politikayı değil kapitalist modernleşmenin değerlerine karşı protest bir tavır alışını temsil etmektedir (Habermas, 1995). Öğrenci hareketini dikkate alırsak öğrenciler kapitalizme karşı Güney Amerika ve Asya'daki gerilla mücadelelerinden Kuzey Amerika kentlerindeki siyah başkaldırıya, Çin Kültür Devriminden "metropoller"deki direnişlere kadar bir direniş birliği tahayyülü içinde olduğunu görürüz. Ancak bununla birlikte öğrenciler bir sınıf oluşturamaz, hatta bir sınıfın öncülleri bile sayılmazlar; tam da bu noktada devrimci nüve olarak okunması pek mümkün değildir (Habermas, 1992, s.37-58).

Frankfurt Okulu Marksizmin ekonomist yorumuna karşı yeni bir paradigma önerirken yeni toplumsal hareketlere de zemin hazırlamıştır. 1970-1980'lerin yeni toplumsal hareketlerinin 'yeni'liği, taleplerin sınıfsal kavramlarla açıklanmayışıyla ilgilidir. Postmarksist ve Frankfurt Okulu yaklaşımında yeni toplumsal hareketler, Batı kapitalizminin ekonomik ve siyasal doğasındaki değişimin analizinden hareketle 'yeni' kolektif eylemlerin yükseliş koşullarını öne çıkarmıştır. Hareketlerin politik arka planından ziyade norm/değerler ve kimlik yapılarına ilişkin talepler çerçevesinde kültürel boyut odak alınmıştır (Önder, 2003, s. 56-58). Frankfurt Okulu, Habermas ve Gramsci'nin etkisinin tespit edilebileceği söz konusu süreç düşünsel açıdan yeni toplumsal hareketleri hazırlaması ölçüsünde ekoloji hareketine de zemin hazırlamıştır. Bu açıdan devrim yerine sivil itaatsizlik ve kamusal alan/sivil toplum paradigması Ortodoks Marksizmden kopuşla Yeni Sol hareketlerine kaynak teşkil ederken kopuşun doğanın konumlanması sorunsalına yaslanması toplumsal ekoloji ve eko-anarşizm açısından ayrıca önemli bir uğrak olmuştur.

2.1. Murray Bookchin ve Ekotopyası

"İmkânsız yapılmazsak düşünülmeyle yüzleşeceğiz."

M.Bookchin

Hiyerarşinin doğuşunu tarih ve antropoloji üzerinden açıklayan Bookchin üzerinde Hegel etkisi olduğu gibi Eleştirel Teorinin etkisini de görmek mümkündür. Bookchin'in ütopyacı karakteri hiyerarşinin olmadığı toplum tasavvuruna yansır ve Bookchin Marksist gelenekten farklı olarak sınıf yerine hiyerarşi, sömürü yerine hükmetme terimlerini kullanır. Devrim para-

digması ise sol ile ortaktır; Bookchin devrimi devleti dağıtmakla sınırlamayıp toplumu yeniden inşa etmeye yönelik okurken diğer anarşistlerden ayrışır. Bookchin bireyci anarşizmi de yaşam tarzı anarşizmi olarak niteler ve eleştirir; bu yaklaşımların menşesinde liberalizmi görür. Ona göre yaşam tarzı anarşizmi postmodern nihilizme ve ben merkezli narsizme yaklaşıp. Bookchin'e göre yaşam tarzı anarşizmi, anarşizmi seçkin tüketici lezzeti haline getirir (Bookchin, 1998).

Bookchin 'biyomerkezciliği', 'hümanizm karşıtlığı', Malthusçuluğu, derin ekolojiyi, insanın üstünlüğüne dayalı paradigmayı reddeder (Bookchin, 1999b, s.29). Bookchin'in felsefesi holistik karakterdedir ve Bookchin diyalektik doğalcılık kavramını kullanır. Bookchin'e göre doğa bir potansiyele sahiptir ve bu potansiyel 'istenç', 'seçim' gibi kavramlarla açıklanmaya çalışılır. Potansiyel kavramı Aristo'nun felsefesini yoğun biçimde çağırırken söylemini idealist felsefeye de yaklaştırır. Bunun haricinde benliğe ve insan bilincine verdiği özel önem, 'psişe'/'insan ruhu' kavramlarını kullanışı Bookchin'le modern anarşistler arasında söylemsel ortaklıkları gösterir.

Bookchin'e göre sol kendisini tanımlayan konfederasyon, enternasyonalizm, demokrasi, anti-militarizm, devrim, laiklik ve akılcılık gibi temel ilkeleri yok sayarsa anlamını da yitirecektir (Bookchin, 1998, s.84-111). Ona göre yeni solun post-modernizme, karşı kültürünün de New-age'e kaymasıyla kültürel bir çöküş yaşanmıştır. New age'le gizemsel sığınma gerçek değil düşsel, etken değil edilgen bir toplumsal dingincilik yaratır. Buna karşı Bookchin geleneksel toplumsal anarşizmin şu dört özelliğini över:

- 1- Merkezi olmayan yerel yönetimlerin konfederasyonu
- 2- Devletçiliğe karşı dinmeyen bir muhalefet
- 3- Doğrudan demokrasiye olan inanç
- 4- Özgürlükçü komünist toplum görüşü

Bookchin hiyerarşik ilişki tarzını ve modern toplumu eleştirirken Taş Çağı'na dönmeyi isteyen bir ilkelci olmadığını da vurgular. Günümüzün ekolojik krizinin ardında yatan tek başına teknoloji, nüfus artışı ya da endüstriyel büyüme değil, hiyerarşi ve hükmetme pratiğidir. Hiyerarşik olmayan bir toplumda ise iki ilke sivrilir: Katılım ve farklılaşma. Bookchin katılım kavramını evrim kavramına da nüfuz eder biçimde kullanır: Doğal evrim yerine katılımcı evrim.

Bookchin'in ekotopyası özel mülkiyetin kaldırılmasını, malların ihtiyaca göre dağılımını, meta ilişkilerinin çözülmesini, çalışmaya ayrılan zamanın azaltılmasını öneren bir anarko-komünizm modelidir. Kitlelerin acısına neden olan ihtiyaç yerini arzuya, bireylerin hazzına bırakacaktır. Bookchin'in toplumunda sözleşme olmayacak; çıkar, maliyet, karlılık değil özen,

sorumluluk, yükümlülük yeni parolalar olacaktır (Marshall, 2002, s.823-850). Bu bağlamda Bookchin'in federe komünler toplumunun birimi ekotopluluklardır. Bu birimler otarşik/kendine yeterli olacak; ekotopluluklar 'eko-teknolojiler' geliştirip esnek ve çok amaçlı makineler kullanacak, ayrıca yeni teknoloji özgürleştirici bir teknoloji olacaktır. Bookchin doğal bölgelerin tam gelişimini ve organik toplulukların yaratılmasını sağlamak için yeni tekniklerin doğada dengeyi koruyucu/organik bir tarzda kullanılabileceğini ileri sürer. Teknoloji zorlu çalışmayı, maddi güvensizliği kaldırdığı için özgür bir toplumun önkoşuludur. Teknoloji ile asgari emekle mal fazlası üretmek mümkün olur ve bu nedenle ekoteknoloji ahlaksal bir teknolojidir. Teknoloji karşıtlığı ise toplumsal ve kişisel hastalıkların kaynağını açıklamaktansa büyümenin ekolojik yıkımın altında yatan neden olarak kapitalizmi görmezden gelerek yerine teknolojiyi koyması ile emek sömürsünü mümkün kılar. Böylelikle kapitalist üretim tarzının etkileri örtülür. Ayrıca teknoloji karşıtlığı kaba bir ilkelciliğe de neden olabilir. Bu nedenle Bookchin, cemaatsel bir ilkel komünal dönem tarzının övülerek teknolojinin reddi fikrini eleştirir. Bookchin daha çok ilkel dönemin ilkelerini modern zamana entegre etme çabasını taşır (Bookchin, 1998, s.50-51). Ona göre organik toplumlardan öğrenilebilecek çok şey varken yaşam tarzı anarşistleri ilkelciliği överken insanın yenilik yapma potansiyelini göz ardı ederler. Oysa insan uyum sağlamaktan fazlasını yaparak hayvanlardan ayrılır (Bookchin, 1998, s.66-67).

Bookchin'e göre diyalektik doğal dünyada olduğu gibi toplumsal dünyadaki süreçlerin oluşumunu açıklamaktadır. Ekolojik toplum, birinci ve ikinci doğaların özgür bir doğa alanı içinde aşılmasıyla mümkündür ve söz konusu olan doğaya sınırsız itaat değildir (Bookchin, 1996b). Esasında mesele toplumla doğa arasında değil, toplumsal gelişmenin kendi içinden çıkmıştır. Doğal olan toplumsaldan kopuk bir manzara olamaz. Toplumu doğaya yabancı görmek modern doğa-toplum ikiliğini güçlendirmekten başka bir işe yaramaz (Bookchin, 1999b, s.50). Bookchin'in bu bağlamdaki tespitine göre toplumsallaşma sürecinde tahakküm yönünde ilk evre kadının eve odaklanırken erkeğin 'medeni' işlere kaymasıdır. Başlangıçta ilişkiye tamamlayıcılık hakim görünür. Tahakküm ilk olarak yaşlıların gençlere yön vermesiyle 'gerontokrasi' formunda çıkmış; giderek kadının yaptığı işlerin hor görülmesi küçümsenmesiyle sürmüştür. Dolayısıyla süreç içinde ortaya çıkan tahakküm, toplumsal bir terimdir (Bookchin, 1999b, s.60-65; Bookchin,

1994, s.164-165). Bookchin'e göre eşitlikçi kabul edilen toplumlar⁶, telafi mekanizmaları aracılığıyla eşitsizlerin eşitliğini üretmektedir.

2.2. Kropotkin ve Bookchin'de 'yerel'in ekolojik konumlanması:

Yeni toplumsal hareketlerden ekoloji hareketi, siyasi iktidar ilişkilerine daha yakından dokunması ve 'yerel' üzerinden bir siyasi proje üretmesi bakımından, küreselleşme ve postmodernizm tartışmasına da eklenir. Bu eklenmeyi basit bir şekilde ifade edersek şu noktada buluruz: 'Küçük olan güzeldir', yerel küçük olandır ve dolayısıyla 'yerel' güzel (faydalı, işlevsel, ekolojik)dir. Söz konusu ilişki Bookchin ve Kropotkine gibi sol ekolojistler vasıtasıyla kurulabilir. Anarşist Kropotkine'den etkilenen Bookchin toplumsal ekolojiyi anarşist değerlerle eklemeyerek tahakkümün cinsiyetçi formlarını ve her türlü hiyerarşiyi reddeder (Curan, 2007, s.160-165). Kro-

⁶ Kadın ve erkek arasındaki işbölümü eşitlikçi toplumlarda şöyledir: Kadın çocuklu olması nedeniyle derleyici(toplayıcı) olarak, erkek de avcı olarak iki farklı emek alanında konumlanır. Toplumun kuruluşunda kadının özgül emek sürecini başa koymak mümkündür. Her ne kadar toplayıcılığa endekli bir kadın emek üretim sürecinden söz etsek de başlangıçta büyük hayvan avına kadın ve çocuklar dahil herkesin katıldığı bilinmektedir. Cinsler birbirlerine karşı doğal gereksinimlerinin yanı sıra birbirlerinin emek ürününü de gereksinirler. Toplumsallaşmanın ileriki aşamalarında ise kadın ve erkek emek düzleminde birbirinden köklü biçimde ayrışır, çalışma mekânları da ayrılır. Kız ve erkek çocuklarının eğitimi farklılaşır; kadınlar bitki bilgisi, erkekler hayvan bilgisi üzerine uzmanlaşır. Doğum bilgisi, çocuk bakımı ve bitki alanı kadın açısından geniş bir bilgi birikiminin gerçekleştirilmesini gerektirir. Erkek de el çabukluğu, ava uygun mesafeyi kestirme, farklı hayvan davranışlarını iyi bilme, organlarının ava en iyi uyumu sağlaması için eğitilir. Modern toplumda özellikle kadın/erkek arasında cüsse farkı öne çıkarılır. Asıl önemli fark ise cüsse değil kadının çocuklu insan olmasıdır. Çocuklu oluş derleyicilik için sorun olmazken avcılıkta çocuk ayak bağı olduğu gibi gebelik emzirme gibi dönemler kadının avcılık uğraşında kesintilere neden olur. Dolayısıyla kadın üretkenliği avcılık alanında erkeğe göre düşüktür. Her iki cins de birbirinin işini yapabilir; mesele üretkenlik farkıdır. Derleyicilik basit gibi görünse de emeğin bölünmesinde avcılığın karşısında durabilecek niteliktedir. Nüfus artışı ise göç sıklığını azalttığı için temel toplumsal birimin küçük çekirdek aile olmasına neden olmuştur. Kadın ve erkek emeğinin farklı alanlarda gerçekleşmesi aileyi doğurur ve ilişki tarzında tamamlayıcılık esastır. Avın dağıtılması vermektir, özel mülkiyet ise vermemektir. Tarım ve hayvancılıkla geçinen toplumlar arasında bir farklılaşma gözlenirse de tarım ve hayvancılık arasında bir öncelik sonralık ilişkisinden söz edilemez..(Göçebe çoban toplumlar tarım bilmeden hayvan beslerken Maya halkı hayvan beslemeyip mısır ekip biçerdi.) Devşirici toplumlarda çocuğun eğitim sürecinde dayağa hiç başvurulmazken tarımcı toplumlar baskıcı eğitimi benimser. Devşirici toplumlar gergin/bağımsız davranabilme yeteneğini kazandırırken tarımcı toplumlar daha çok korumacılığı, itaati, disiplini öğretirler(Cemal, 1996). Anarşistler o yüzden de yakın ilkel döneme yönelik ütopyik bir bağlılık taşır.

potkine ve Bookchin'in ilk göze çarpan ortak meselesi 'otorite, hiyerarşi ve tahakküm' ilişkin tespit edilebilir. Söz konusu kişiler anarşist olarak anılan ve ekolojyi de bir bakıma bu çerçeveden anlamlandıran figürlerdir. Anarşist ton, 'otorite'ye bakışta gizlidir. Bookchin'e göre, "doğa üzerinde insanın, kadın üzerinde erkeğin ve toplum üzerinde devletin tahakkümünü, teknolojik, kurumsal, kültürel olarak ve bireyin rasyonelitesi ve duyarlılığı anlamında ortadan kaldıran bütünüyle yeni, hiyerarşik olmayan bir toplumun yaratılması" (Bookchin, 1996a, s.20-21) gereklidir. Ekoloji açısından anlamlı uğrak 'tahakküm' ilişkisidir; ekoloji hareketi insanın doğa üzerindeki tahakkümünün insanın insan üzerinde kurduğu tahakkümden kaynaklandığını öne sürer. Toplumsal tahakküm ilişkisinin çözülüşünü mümkün kılacak olan da cemaat hareketlerinin içinden özgür, kendi kendini yöneten yurttaşın özyönetimidir. Söz konusu birey ve birey cemaatleri, toplumsal olanı doğrudan ellerine alabilecek, etik değerlendirmelerle beslenen gerçek bir 'kamu' geliştirecektir. Bu tasavvur ise binlerce yıl önceden doğadan kopmuş insanlığın parçası olarak doğal tarihin yarattığını koruyarak toplumsallık ve doğallık arasında birlik oluşturulmasıyla gerçekleşir.

Bookchin'in ekolojik toplumu, ekolojik kıyametle başa çıkmak için adem-i merkezi, doğrudan demokrasinin varolduğu, üretimde biyo-bölgesel⁷ tarzların oluştuğu, insani boyutlu teknolojilerin ve özyeterliliğin hakim olduğu bir toplumdur. Adem-i merkezileşme, gücü yerel cemaatlere devrederken küçük olanın ekolojik/insancıl/kurtarıcı olmasına yaslanır. Başat birim olan 'yerel' sadece burjuva hiyerarşisinin değil, her türlü hiyerarşinin de ortadan kalktığı bir birim olmalıdır. Cinsel, ailesel tüm tahakküm tarzları, tüm toplumsal sınıflar ve mülkiyetin ortadan kaldırılışı mutlak gereklidir. Ekoloji hareketi tahakküm ilişkilerini odak aldığı ölçüde ve devrim ile gerçekleştirecek bir toplum tasavvur ettiği sürece 'çevrecilik'ten uzaklaşır (Bookchin, 1999a, s.361-378).

Bookchin'in 'cemaat'i, doğanın ekosistemine özgü, doğanın döngülerine aktif katılım duygusu veren bir ekocemaattir. Bu esasında özgürlükçü toplumsal ilişki ağına sahip, anti-hiyerarşik, cins ayrımı yapmayan aile formunda bir komündür. Bookchin, devrimci bir temel üzerine inşa ettiği toplum tasavvurunu Marksizmden ayırma iddiasındadır. Marksizm, Bookchin tarafından tahakkümü ekonomik sömürü terimleriyle ve hiyerarşiyi eko-

⁷ Biobölge kavramı hem coğrafi olana hem de bilinç alanına işaret eden bir kullanıma sahiptir. Bu çerçevede biobölgesel düşünce "yerel insanlar, yerel bilgi, doğal kaynakları koruma, biyolojik çeşitlilik, yer bilinci, coğrafik yapı, yaşanan yer, global çevre politikaları" ve buna benzer bir çok konu ile ilgilenir (Turan, 2002, s.219).

nomik sınıf terimleriyle tanımlamasından indirgemeci olmakla eleştirilir. Ancak Bookchin'in Marksist terminolojiyi kullandığı ve açılım olarak gördüğü tahakküm ilişkileri eleştirisinin Marksist tavır alışıyla örtüştüğü öne sürülebilir. Marksizmin tahakküm ilişkisi bağlamında vurguladığı emeğin sömürsüdür ve zaten başkasının emeğini kullanma/yönlendirme olmaksızın bir tahakküm ilişkisinden söz etmek ne kadar mümkündür. Emeğin sömürsü (buradaki emek, ücret karşılığı iş için harcanan emek değil, her türlü edimin gerçekleşmesinde ortaya çıkan emeğe işaret eder) tahakküm ilişkisine içseldir. Dolayısıyla emeğin sömürsü söyleminin açılımında toplumsal tahakküm ilişkilerini bulmak doğaldır.

Tahakküm ilişkileri ve otorite söylemi açısından Kropotkin'e ve onun etik anlayışına gelirsek, bu momentte de bir çelişki bulmak mümkündür. Kropotkin, geleneksel iyi/kötü diyalektiğine yeni bir yorum getirir. Bu yorumun özü şudur: Her türlü edimin arkasında yatan haz ilkesidir; bu da yapılan her türlü edimi değer anlamında birbirine eşitler, iyi/kötü ayrımı yapmak anlamlı değildir. Kropotkin buna ilişkin şu örneği verir: Bir çocuğun elindeki son ekmek parçasını çalan bir adam ile elindeki son ekmek parçasını aç biriyle paylaşan adamın eylemi, sonuçları insanlık için farklı da olsa aynı düzleme işaret eder; zevk arayışı (Kropotkin, 1999, s.15). Bu durumda eşitlik ilkesine aykırı olarak diğeri üzerinde tahakküm kuranın bunu yapmasını sağlayan da zevk ilkesidir. Hal böyleyken bu ilişkinin kötü oluşunu temellendirme güclüğü doğar; eşitsizlik dolayımında olan davranışlar hazdan kaynaklanıyorsa neden iyi/kötü üzerinden düşünüp otorite ile mücadeleye gereği doğsun?

Bookchin'i etkileyen ve doğada temellenen bir ahlak ortaya atan Kropotkin anarşizmi bilimselleştirme çabasıdadır ve doğayı gözleyen Kropotkin doğadan kalkarak toplumdaki eğilimleri açıklamaya çalışmıştır. Kropotkin, doğa bilimlerinin yaygınlaşıp halkın bilinçlenmesi ile insanların özgürlükçü komünizmin iyi bir şey olduğuna ikna olacağına inanıp; insan psikolojisi ile bilimsel ilerleme arasında bağlantı kuran bir yaklaşıma sahiptir (Rüdiger, 1999, s.182). Kropotkin sosyal Darwinizme ve Marksizmin ilerlemeci tarih anlayışına protest bir perspektife sahiptir. İşbirliği ve dayanışmayı antropolojik araştırmalarla destekleyerek 'mücadele' fikrinin yerine koyar (Özkaya, 2002, s.102-103). Kropotkin'in doğa gözlemi onu Darwin'in teorisini farklı yorumlamaya götürmüş, doğal ayıklanma yerine işbirliği öne çıkmıştır. Kropotkin, Darwin'in evrim teorisini baz alan sosyal Darwincilere karşı çıkar; bu 'mücadele', 'sürekli savaş', 'aşağı/üstün ırk' paradigmasına düzenli bir karşı çıkıştır. Ona göre karşılıklı mücadele doğa yasası olsa da karşılıklı yardımlaşma da doğa yasasıdır; göz ardı edilemez. Kropotkin mücadelenin

aynı türler arasında değil, ters koşullara karşı bir mücadele olduğunu öne sürer. Klan ve kabilelerde adet ve tabular işbirliğinin yardımlaşmanın araçlarıdır; günümüzün dizginlenmemiş bireycilik görünüşü ise modern bir oluşumdur. Ahlak da yardımlaşmadan türer; insan doğuştan saldırgan olmayıp “barış ve huzuru tercih eden” bir varlıktır (Kropotkin, 2001). Kropotkin tipik bir şiddet karşıtıdır ancak bazı durumlarda şiddetin kaçınılmazlığını da kabul eder. ‘Devrim’ burada devreye girer. Kropotkin evrim gibi devrimi de toplumsal değişimin kaçınılmaz parçası olarak görür. Devrim de evrim kadar doğal olanın parçasıdır. Bu nedenle amaç en az sayıda kurbanla devrimin nasıl gerçekleştirileceğini bulmak olmalıdır. Kropotkin’i sosyalist ideolojiden ayıran vasfı sınıfsız topluma işçi sınıfı diktatöryası aracılığıyla geçilebileceğine inanmayıp devletin yavaş yavaş değil hemen ortadan kaldırılması fikrinde gizlidir (Tüzen, 2002, s.131).

Devrim ile devletin tasfiyesini öneren Kropotkin’e göre köy topluluğu ve loncalardan federatif ilkeler ve tekil yurttaşın özgürlüğü için mücadele eden ortaçağ komünü ya da özgür kent çıkar. 16.yy’dan sonra yaşanan merkezileşmeyle ulus-devlet doğmuştur. Kropotkin için bu baskıcı devlet feshedilmesi gereken bir şeydir; yardımlaşma yeniden kurulmalıdır: Yardımlaşma esaslı özgür toplum tasavvuru. Böyle bir toplum tüketici ve üretici olan eşit bireylerin gönüllü birlikler şebekesinden oluşur. Çeşitli büyüklük ve derecelerde yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası federasyonların sınırsız çeşitliliği esastır. Yerel çıkarlar ve sempati ilişkilerinin öne çıktığı bu ‘komün’ şehir ve kır hayatının temel toplumsal birimidir. Kropotkin’i bu noktada ekolojiye yaklaştıran şu olur. Nasıl ki toplum doğanın parçasıysa birey de toplumun bir parçasıdır. Kropotkin uygun teknoloji kullanımı ve kaynakların dikkatli idaresi ile iktisadi bolluğun sağlanabileceğini kabul eder (Marshall, 2002, s.439-478).

Kropotkin ekolojist eğilimli olmasına rağmen teknolojiye şu nedenlerle olumlu yaklaşır. Öncelikle teknolojik gelişme adem-i merkezietçi tekniklerin oluşumuna katkı sağlayabileceği gibi uzmanlaşmayı ve merkezileşmeyi gereksizleştirici yönde işleyebilir. Ayrıca teknolojik olanaklar sayesinde çalışma süresinin düşürülmesi ile arta kalan zaman kişisel yaratıcılığa aktarılabilir; angarya azalacaktır. Bu süreçte büyük sanayi ise tümüyle ortadan kaldırılmayıp en aza indirilecektir. Bu bağlamda teknoloji ondan etkilenenlerin yönetiminde olup merkezietçi olmayan bir tarzda uygulandığında artık zaman sayesinde özgürlük üretimine bile yarayacaktır (Cantzen, 1994, s.236). Özetle Kropotkin’in ekoloji tonu taşıyan anarşist projesinin temel kavramları şunlardır: “Ademimerkezietçilik, çok çeşitlilik, birbirine

bağımlılık, tamamlayıcılık, ağ örgütlenmesi, esneklik, kendiliğindenlik, denge, karşılıklı ilişki” (Cantzen,1994, s.242).

Çerçevesi büyük ölçüde Kropotkin’ce çizilen sözü edilen toplum ütopyası Landauer ve Robien’in dinsel/anarşist komün ütopyasının izlerini de taşır. Yeni anarşist toplum modelinin ana elementi otonom gruplardır ve sözü edilen gruplar, üstünde otoritenin olmadığı, üyelerini bağlayan kararların alındığı kendi başına örgütlenmiş birimlerdir. Birden fazla grup içeren organizasyonların gruplara göre öncelikli/üstün konumlanması söz konusu değildir. Grup içi ‘yukarısı’/‘aşağısı’ gibi hiyerarşik bir ilişki tarzının olmaması, aşağıdan yukarıya doğru karar alma anlamında da değildir. Anarşist/komüniter bir toplumda kararların ‘birileri’ tarafından alınması kavrayışı reddedilir; bu yolla devletin fonksiyonları geçersiz kılır. Tam da bu noktada yaşanılacak birimlerin büyüklüğü meselesi devreye girer. Tercih edilen büyük şehirlerde yığılmak yerine pratikle belirecek büyüklükte birimlerdir. Yerel ilişki ağının maksimum büyüklüğünün ne olması gerektiği teorik olarak daha baştan formüle edilemez (Seitz, 1999, s.92-94).

Toparlarsak otorite sorgusu anarşizm içinde çelişkili olduğu gibi Kropotkin’den farklı olarak Bookchin’de Marksist düşüncenin uzantısı gibi kurgulanır. Ekolojik sorun da herşeyden önce kapitalist sistemin bunalımı dolayımında oluşur. Toksik maddelerin doğaya dağılışı, doğal ortamın asitlenmesi, ozon tabakasının delinmesi, küresel ısınmanın kapitalist üretim tarzının sonucu olması meseleyi politik alana çekmektedir. Ekolojik sorun Kuzey/Güney (sanayileşmiş-zengin/azgelişmiş) çelişkisi ile hem yeniden kurulur hem de Güney’in gelişirken ekolojik soruna neden olması bakımından güneyin otoriter, baskıcı uygulamaların hedefi olmasını sağlar. Ekolojik sorun ayrıca politik olarak Güney’in eşitsizliğini perçinlemektedir. Bu durum aynı zamanda Güney’den Kuzey’e ‘ekolojik göç’e neden olması ölçüsünde politik bir boyuta da sahiptir (Bora, 1992, s.94-101).

Ekolojik tahribatın önüne içtenlikle geçilebilmesi için, doğal dengenin bozulmaması adına girişimlerin politik Kuzey/Güney meselesinin dışında inşası da gerekli görünür. İster Kuzey ister Güney tarafından yapılsın sanayi uygarlığının etkilerine karşı derin ekolojinin tavrı burada doğar. Bu anlayışta doğa, bilimin nesnesi olan bir doğa olamaz; “doğa ile uyum ve barış içinde olmak”, “doğayı incitmemek” bir değer olarak önemlidir. Ekolojist hareket tam da bu noktada dinsel tasavvurla ilişki halindedir. Ekolojizm, “doğanın imtiyazsız, ayrımsız bir parçası, bir bileşeni” olan insanı olumlar (Laçiner,1994, s.12-17).

Ekoloji, başat olarak homosantrizme (insan merkezcilik) karşı bir duruştur. Kökleri Rönesans’a uzanan endüstri devriminde şekillenen ‘potansiyel

kaynak' doğa kavrayışını yansıtan homosantrizm insanın doğa ve çevre ile ilişkilerine de sirayet eder. İnsan merkezli bu bakış açısının 'insan'ı da Avrupa kültürünü temsilen 'beyaz insan' haline dönüştürmüştür (Güner, 1994, s.118). Ekoloji tam da bu yüzden radikal bir ekolojik yeniden inşa sürecine girişmelidir. Bookchin bu süreçte olması gereken ilkeleri sıralar: çeşitlilik, tamamlayıcılık, kendiliğindenlik. Bookchin'in üzerinde durduğu yararlanma hakkı ve tamamlayıcılık yerelin kurucu unsurları gibi işler ve de sözü edilen yerel komünü çağırıştır. Bookchin hiyerarşi öncesi organik toplumların aile modelini öne çıkarır. Söz konusu organik toplumların iki özelliği göze çarpar: Tamamlayıcılık, zora dayalı otoriter değerlerin olmadığı ortamda toplumsal eklemleme işlevine sahiptir. Bu eklemleme hiyerarşik olanın reddiyesine yaslanırken farklılıkları ve çeşitlilikleri kültürün demokratik yapısının türevi olarak kurar. Her bir farklılık toplumun birliğini sağlayan eşdeğerli bileşenlerdir. Yararlanma hakkı ise topluluk üyelerinin kullandıkları kaynakları temellük etme özgürlüğüne işaret eder. Ekolojik toplum, tamamlayıcılık ve yararlanma hakkını evrensel insanlık ile uyumlaştıran da bir toplum olmalıdır; dolayısıyla bu durum uygarlığı yadsımamaktır (Fekete, 1995, s.71-78).

Eko-anarşizm bağlamında üretilen toplum projesi, bir anlamda 'proje' olması itibariyle klasik anarşizmin 'kendiliğindenlik' vurgusuyla çelişmekle birlikte hiyerarşi ve tahakküm karşıtlığı noktasında anarşist ve Marksist sol ile aynı paradigmaya yaslanmaktadır. Özellikle Bookchin'in ilkel döneme dönüş mitosunu yadsıyıp, modern dönemin kazanımlarını içeren, ilkesel düzeyde eşitlikçi toplumlardan esinlenen ekolojik toplum tasavvuru bir anlamda belirsiz bir zemine oturmaktadır. Marksist terminolojiyi kullanan Bookchin'de Marksizm eleştirisi başat olmakla birlikte idealist felsefenin kavramlarına yapılan referanslar söz konusu felsefeyi de büyük ölçüde ikircikli kılmaktadır.

Sonuç

Ekolojik düşünce önce biyoloji alanında ortaya çıkarak daha sonra sosyal bilimler alanında kendini gösteren evrim teorisinin etkisi altında doğar. Malthus'la başlatılarak Darwin, Lamarck ile olgunlaşan teori Haeckel üzerinden ekoloji düşüncesine etki etmiştir. Yeni paradigmanın holizm, kozmik bütün vurguları ekolojik düşünceye sirayet ederken meseleyi modernitenin temel tartışma uğraklarından 'bütünlük' temasına da eklemeler. Erekselliği ve özcülüğü dışarıda bırakan rastlantısal evrime dayalı doğa fikri, ekolojik düşüncenin doğaya bakışında temel oluşturmuştur. Evrim kuramının do-

ğanın merkezinde yer alan insan fikrini sarsması, insanın merkezde yer alarak doğaya tahakküm etme zihniyetini eleştiren ekoloji hareketi için dayanak olur. Doğanın merkezinde ve onu yöneten insan yerine doğayla uyumlu yaşayan insan ekolojinin yeni öznesidir.

Bilim ve teknolojiyi kullanarak doğaya hükmeden modern özneyi eleştiren ekolojik tavır doğaya uyumlu özne için daha insani teknoloji kullanımı önerisiyle kapitalizm eleştirisini de içinde barındırır. Hizmet eden ve hükmedilen doğa fikrine karşı duran yeni paradigma Capra'nın çalışmalarıyla da görünürleşen insanın dahil olduğu bütüncül sistem olarak doğa fikrini beslemiştir. Parçadan çok bütüne önem veren bu düşünce tarzı insandan ziyade doğaya ve ekosisteme hassasiyet göstererek evreni ilişkiler ağı olarak tartışır.

Ekolojik düşüncenin bilimsel gelişiminde evrim teorisi dikkat çekiciyken felsefi gelişiminde öncelikle Frankfurt Okulu karşımıza çıkar. Yeni Sol'un eleştirel Marksizmi doğayı nesnesi haline getiren kapitalizmin eleştirisi üzerinden ekolojiyi de işaret edecek şekilde anti-otoriter yeni toplumsal hareketlere zemin oluşturur. Eleştirel Teori'nin ileri sanayi toplumuna ve maki-neleşmeye dayalı teknolojinin rasyonalitesinin insan aklını araçsallaştırmasına yönelik eleştirileri, yeni, iktidar formlarını reddeden ekolojik hareketlere yön vermiştir. Doğa gibi kendi aklı da araçsallaşan modern öznenin krizlerini aşması ancak doğayı yeniden okumakla gerçekleşebilir. Bu eleştiri, kendi doğasını da tahakküm altına alarak iktidarların hizmetine veren modern öznenin politik bir eleştirisidir aynı zamanda. Kirlenmiş ve militarize edilmiş doğa aynı zamanda iktidarın silahı haline geldiğinden insan yaşamını daraltarak sorunu varoluşsal bir meseleye de dönüştürmüştür. Bu nedenle doğanın tahribatına karşı mücadele zorunlu olarak politik bir mücadeledir. Frankfurt Okulu'nun Marksizmin ekonomist yorumuna karşı geliştirdiği söz konusu yeni alanlar ekoloji hareketinin de içinde bulunduğu yeni sol hareketler için çıkış noktası oluşturmuştur.

Solun ekoloji hareketi ile ilişkisi anarşist doğa yorumuna sahip Kropotkine ve Bookchin üzerinden izlenebilir. Marksizmden çok anarşist geleneğe yaklaşan Bookchin devrim paradigmasında Marksizmle uyumlu da olsa sınıf kavramını terk ederek hiyerarşi kavramına odaklanması itibariyle anarşizmin kolektivist damarı ile ilişki kurar. Bookchin doğal evrim yerine katılımcı evrimi önererek federe komünler olarak işleyen eko-toplulukların kurulması taraftarıdır. Söz konusu eko-topluluklar yerel birimler halinde ileri sanayi toplumunun iktidar formları altında ezilen insanlara yaşam alanı açacaktır.

Bookchin ve Kropotkin gibi sol ekolojistler meseleyi sınıf tartışmasından otorite karşıtlığına kaydirmaları itibariyle ekolojiyi anarşist mevziden yorumlamışlardır. İnsanın doğa üzerindeki tahakkümü, insanın insan üzerindeki tahakkümüne yol açtığına göre insan üzerindeki otoritenin kırılması bu ilişkiyi çözmekle gerçekleşir. Dolayısıyla adem-i merkezi, biyo-bölgesel üretim tarzıyla iktidarı yerel cemaatlara devretmeyi öneren bu tavır sistemi yeniden üreten çevrecilikten de ayrışır. Marksizmin toplumsal tahakküm ilişkilerini içselleştiren emeğin sömürsü kavramını terk ederek Marksizmden kopan eko-anarşistler köktenci kapitalizm eleştirisi üzerinden doğayı koruyan sanayi fikrine yaslanan çevreciliğe de uzaktır. Doğada erekselliği reddeden eko-anarşizmin önerdiği yenedünyanın anahtarı kendiliğindenliğe dayalı ekosistem olacaktır.

Extended Abstract

A Comparative Analysis for Eco-Anarchism: Kropotkin/Bookchin Example

*

H. Sevgi Zengin
Ömer Halisdemir University

Ecological notion is a modern way of thinking arisen by joining to new left movements in the context of reflection of the analyses depending on developments in the field of biology to social sciences. The notion in question both extract the relation between nature and human to human understanding as an equal component of universal integrity and open political subject state of human up for discussion. New left's human centered analyses which dominate the nature build an anarchical society offer of Bookchin and Kropotkin depending on ecological balance by leading up the eco-anarchism. These figures shifting from Marxism to eco-anarchism purport to establish a new society which is different from environmentalism by criticizing the Capitalism. In this study, structural features of society project of eco-anarchism have been analyzed by evaluating scientific and philosophical developments preparing the ecology movement.

The evaluation of the transitions between the philosophical and scientific background of ecology and eco-anarchism can be read through echo-anarchism analysis in the context of Bookchin and Kropotkin sample. From this point of view, the discussion will be started with the theory of evolution from the scientific haunts that prepare eco-anarchism and in the context of the influence of theory on social sciences, Frankfurt School will be passed through Marx's evolutionary viewpoint towards

the structural transformation of societies and the state and the effects of Marxist, in other words, materialistic nature reading on ecologic idea will be evaluated. Coupling the anarchism with theoretical framework developed by new left relied on anti-capitalism against the looting of nature will be associated with new society proposal through the ideas of Bookchin and Kropotkin and then eco-anarchism will be analyzed as a fraction of new left.

Theoretically, the paradigm shift on which the ecology rises takes place in such a process: Darwin and other scientists' evolutionary studies have been positioned the human as any living creature in the universe. Therefore, a breaking point has been experienced in the nature logic for human being of the enlightenment and now the adaptation idea of all living creatures in the universe has come into prominence. Cosmic religion, the harmony of parts and the imagination of an organic universe strengthen this logic. The universe is a network of relationships and each part has a meaning and is understandable relatively according to relation with the other, not because of the mechanics focusing on the part. The ecological attitude that values the relationship network is in harmony with the new scientific paradigm. While Frankfurt School proposes a new paradigm against the Marxism's economist interpretation, it also lays the groundwork for new social movements. 'The newness' of the new social movements of the 1970s and 1980s is concerned with explaining the claims with class concepts. This process, where the influence of the Frankfurt School, Habermas and Gramsci can be determined, forms a basis for the ecological movement to the extent that it prepares the new social movements in terms of intellectual. When viewed from this aspect, while civil disobedience and the public sphere / civil society paradigm instead of revolution constitute a source for new left movement by leaving from Orthodox Marxism, relying of this leaving on the problematic of position of the nature has also become a separate haunt in terms of social ecology and eco-anarchism.

The ecological movement, one of the new social movements, is also articulated on debate of globalization and postmodernism, because it is in touch with political power relations more closely and produces a political project through 'local'. Bookchin's ecological society is a society where decentralization and direct democracy is implemented and bio-regional styles are carried out in the production and human-oriented technologies and self-sufficiency is a domination position. While decentralization transfers the power to local communities, it relies on idea where minor is ecological / humanistic / savior. Becoming a dominant unit, 'local' must be a unit where

not only the bourgeois hierarchy is abolished but also is abolished all kinds of hierarchy. It is absolutely necessary to annihilate all sexual and family domination forms and all social classes and property. The ecological movement moves away from 'environmentalism' to the extent that it focuses on relations of domination and as long as it envisions a society that will take place through revolution.

Bookchin's community is an eco-community that is unique to the ecosystem of nature and gives it a sense of active participation in the cycles of nature. In fact it is a commune that is in the family form and has libertarian social relations network as well as an anti-hierarchical structure and does not sex-discrimination. Bookchin claims to separate his society imagination built on a revolutionary foundation from Marxism. Marxism is criticized by Bookchin as a reductionist because he defines the domination with economic exploitation terms and the hierarchy with economic class terms. However, it can be argued that Bookchin uses the Marxist terminology and his criticisms against domination relations which are seen as an opening process overlaps with the Marxist attitude. The matter emphasized by Marxism is the exploitation of the labor in the context of domination relations and it is already not possible to talk about a relation of domination without using/directing others' labor. The exploitation of labor (the labor mentioned herein is not the labor that is paid for the work, but is the labor that occurs in the fulfillment of all and any acts) is intrinsic to domination relation. Therefore, it is natural to find the relations of social domination in the opening of discourse of the exploitation of the labor.

Kropotkin, who has influenced Bookchin and introduced an ethic concept found on nature, exerts efforts in order to make scientific the anarchism and Kropotkin, who observes nature, try to explain the tendencies in society based on the nature. Kropotkin believes that people will be convinced that libertarian communism is a good thing depending on the spreading of natural sciences and people's awareness and he has an approach that establishes a connection between human psychology and scientific progress. Kropotkin has a protest perspective against the understanding of social Darwinism and Marxism's progressive history. It replaces the cooperation and solidarity with 'struggle' idea by supporting with anthropological researches. Kropotkin's observation related to the nature has led him to make different interpretations about Darwin's theory and cooperation has come to the fore instead of natural selection. Kropotkin opposes social Darwinists based on Darwin's evolution theory and this expresses a regular opposition against 'struggle', 'constant war', sub race / master race' paradigm. According to

him, even mutual struggle is a nature law, mutual assistance is a nature law as well and it cannot be ignored. Kropotkin suggests that the struggle is no among same species, but there is a struggle against adverse conditions. In the clan and tribes, traditions and taboos are the means of cooperation and helping each other; but today's unbridled individualism phenomenon is a modern formation. Ethic is derived from cooperation; Human being is not natural-born aggressive and he/she is a living creature preferring the "peace and rest". Kropotkin is a typical anti-violence, but he also acknowledges the inevitability of violence in some cases. The 'Revolution' comes into play here. Kropotkin also accepts the revolution as an inevitable part of social change like evolution. Revolution is as much a part of nature as evolution. For this reason, the goal should be to find out how to make the revolution with the fewest victims. Kropotkin's feature that distinguishes him from socialist ideology is that: he cannot believe that the classless society can be passed through proletarian dictatorship and according to him state must immediately be abolished, not gradually.

Left ecologists such as Bookchin and Kropotkin have interpreted the ecology in terms of anarchist as they direct this matter from class discussion towards becoming anti- authorization. As the human's domination on the nature leads to the human's domination on the human, breaking the authority on the human carries out by means of solving this relationship. Accordingly, this attitude, which suggests transferring the power to local communities through the decentralization and bio-regional mode of production differs from environmentalism reproducing the system. The eco-anarchists leaving from Marxism by means of abandoning the concept of exploitation of labor that internalizes Marxism's social domination relations are also away from environmentalism that relies on industry idea protecting nature through the critique of fundamentalist capitalism. The new world's key that is proposed by the eco-anarchism denying the teleology in the nature will be ecosystem based on spontaneousness.

Kaynakça/References

- Akbulut, S. (1984). *Darwin ve evrim teorisi*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
Bookchin, M. (1994). *Özgürlüğün ekolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Bookchin, M. (1996a). *Ekolojik bir topluma doğru*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Bookchin, M. (1996b). *Toplumsal ekolojinin felsefesi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
Bookchin, M. (1998). *Toplumsal anarşizm mi yaşam tarzı anarşizm mi*. İstanbul: Kaos Yayınevi.

- Bookchin, M. (1999a). *Kentsiz kentleşme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bookchin, M. (1999b). *Toplumunu yeniden kurmak*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bora, T. (1992). Ekolojik sorun ve 'bunalım idaresi'nin son haddi. *Birikim*, 38-39, 94-101.
- Bramwell, A. (1989). *Ecology in the 20th century a history*. London: Yale University Press.
- Bulutay, T. (1986). *Bilimin niteliği üzerine denemeler*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Callinicos, A. (2004). *Toplum kuramı*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Cantzen, R. (1994). *Daha az devlet daha çok toplum, özgürlük ekoloji, Anarşizm*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cemal, M. (1996). *Eşitlikçi toplumlar*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Curan, G. (2007). *21st century dissent anarchism, anti-globalization and environmentalism*. London: Palgrave Macmillan.
- Darwin, C. (1968). *İnsanın türeyişi*. İstanbul: Sol Yayınları.
- Darwin, C. (1986). *Darwin kuramı*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Einstein, A. (1965). *Dünyamıza bakış*. İstanbul: Çan Yayınları.
- Fekete, J. (1995). Ontoloji ve değer: Özgürlüğün ekolojisi. *Birikim*, 70, 71-78.
- Foster, J.B. (2001). *Marx'm ekolojisi*. Ankara: Epos Yayınevi.
- Gamlin, L. (2000). *Evrim*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Giddens, A. (2001). *Siyaset, sosyoloji ve toplumsal teori*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gould, S.j. (2000). *Darwin ve sonrası*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 125.
- Güner, K. (1994). Sosyalist biosantirizm. *Birikim*, 57-58, 115-121.
- Habermas, J. (1992). *Rasyonel bir topluma doğru*. Ankara: Vadi.
- Habermas, J. (1995). *Sivil itaatsizlik*. İstanbul: Afa.
- Habermas, J. (2004). *İdeoloji olarak teknik ve bilim*. İstanbul: YKY.
- Horkheimer, M. (1998). *Akıl tutulması*. İstanbul: Metis.
- Kropotkin, P. (1999). *Anarşist etik*. Ankara: Doruk Yayınevi.
- Kropotkin, P. (2001). *Karşılıklı yardımlaşma*. İstanbul: Kaos Yayınevi.
- Laçiner, Ö. (1994). Ekoloji, insan, toplum. *Birikim*, 57-58, 12-17.
- Lange, F.A. (1998). *Materyalizmin tarihi*. 2. Cilt, Ankara: Sosyal Yayınları.
- Marcuse, H. (1997). *Tek boyutlu insan*. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Marcuse, H. (1998). *Karşıdevrim ve isyan*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Marshall, P. (2003). *Anarşizmin tarihi*. İstanbul: İmge Yayınevi.
- Marx, K., Engels, F. (1976). *Nüfus sorunu ve malthus*. İstanbul: Sol Yayınları.
- Ökçesiz, H. (1995). *Sivil itaatsizlik kavramı ve olgusu*. J.Habermas. Sivil İtaatsizlik içinde (7-23). İstanbul: Afa.
- Önder, T. (2003). *Ekoloji, toplum ve siyaset*. Ankara: Odak Yayınevi.
- Özkaya, E. (2002). Klasik anarşizminden modern anarşizme. *Düşünen Siyaset*, 11, 101-104
- Ruelle, D. (1999). *Rastlantı ve kaos*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Russell, B. (1997). *Sorgulayan denemeler*. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

- Rüdiger, H. (1999). Bir belge: Proudhon, sendikalizm ve anarşizm üzerine, H.J. Degen (Der.), *Anarşizmin bugünü içinde* (177-198). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Seitzs, G. (1999). Anarşi ve komün, anarşizmin bugünü, H.J. Degen (Der.), *Anarşizmin Bugünü içinde* (77-97), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tolan, B. (1993). *Sosyoloji*. Ankara: Adım Yayıncılık.
- Turan, F. (2002). Eko-anarşizm:Yeşil Alternatif. *Düşünen Siyaset*, 11, 213-225.
- Tüzen, H. (2002). Mahkum edilen bir dünya: Anarşizm. *Düşünen Siyaset*, 11, 105- 138.

Hatice Sevgi Zengin,

2000 yılında Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisansını tamamladıktan sonra, siyaset ve sosyal bilimler alanında Ankara Üniversitesi'nde yüksek lisans, 2010 yılında Gazi Üniversitesi'nden aynı ana bilim dalında doktora derecesi almıştır. 2010 yılında Niğde Üniversitesi bünyesinde akademik kariyere başlayan Dr. H. Sevgi Zengin, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesidir. Siyaset felsefesi ve siyasal teori alanında çalışmalarını sürdürmektedir.

- *She graduated from Gazi University Department of Public Administration in 2000. She got her Master of Science degree in political and social sciences at Ankara University and her PhD degree in Gazi University in 2010. She has been a faculty member of Department of Public Administration, Ömer Halisdemir University since 2010. She continues to work in the field of political philosophy and political theory*
E-mail: h.sevgi.zengin@hotmail.com